
<https://doi.org/10.15407/fd2020.04.023>
УДК 141

Ксенія ЗБОРОВСЬКА,

кандидатка філософських наук,
відповідальна секретарка журналу «Філософська думка»,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
xenija.zborovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0949-3801>

РАННІ АНТИЧНІ ФІЛОСОФИ: початок європейської філософської думки на маргінесі

Стаття присвячена аналізу деяких трендів у сучасному світовому антикознавстві, а також реактуалізації питань, які мають методологічне та етичне значення для дослідників у цій галузі. Авторка проблематизує місце спадщини раних античних філософів в історії філософії, а також етичність «ранжування» більш чи менш вагомих філософських доктрин. Окреслено також певні кроки для вибудовування антикознавства як галузі в українській науці.

Ключові слова: антикознавство, раних античних філософи, етика перекладача.

«Потрібно вивчати античну філософію
як традицію, в якій важливе все»

Юрій Чорноморець¹

Епіграф цього нарису не дарма відсилає до номера журналу «Філософська думка», який вийшов друком 8 років тому (2012 рік, №1), а саме — до круглого столу під назвою «Стан і перспективи українського антикознавства» (див.: [Панич, 2012]). Ще тоді наукова спільнота постулювала необхідність започаткування антикознавчих досліджень в Україні як самостійного і цілісного напрямку, який би значно збагатив і вітчизняну думку, і український філософський тезаурус. І хоча зроблено було набагато менше за ці роки, ніж були покладені сподівання, певні зрушення все ж відбулись, утілюючись в перекладах, дослідницьких проектах, освітніх курсах та монографіях. Але це можна сказати лише в стосунку до спадку Платона та Аристотеля, менше —

---

¹ Див. матеріали круглого столу журналу «Філософська думка» «Стан і перспективи українського антикознавства» (модератор О. Панич) [Панич, 2012].

Цитування: Зборовська, К. (2020). Ранні античні філософи: початок європейської філософської думки на маргінесі. *Філософська думка*, 4, 23–28. <https://doi.org/10.15407/fd2020.04.023>

стоїків. Значна ж частина інших мислителів Античності лишається на маргінесі, а очолюють цей список «нецікавих» так звані досократики, до яких наші фахівці вважають за потрібне звернутися «колись потім», після опанування справді вагомих філософів, вплив яких на становлення філософської думки Європи (та й взагалі — просто європейської людини) є беззаперечним.

Цей нарис спрямовано не стільки на побудову розлогої аргументації на «захист» раннях античних філософів, скільки на (ре)актуалізацію тих питань, на які мав би дати відповідь для себе історик філософії, перекладач, антикознавець чи ширше — дослідник, що має стосунок до цієї галузі. Питань, звісно, можна виокремити безліч і, сподіваюсь, колись українські дослідники таки присвятять кілька монографій кільком десяткам таких проблематизацій. Та я ризикну зараз озвучити лише три питання, які були б варті для дискусії у фаховому колі:

1. Чи є для нас цінною Антична спадщина загалом чи лише окремі її постаті?

2. Наскільки адекватним є дослідницький підхід, який встановлює більшу чи меншу значущість певного філософа чи традиції? Чи можемо ми застосувати його до Античної спадщини, виокремлюючи цілий напрямок «досократиків», постаті яких звідні переважно до «передтеч» справжньої філософії в образі Сократа, Платона, Аристотеля?

3. Що ми розуміємо під «витоком» європейської філософської думки? З чого (чи кого) почалось формування специфічної філософської мови, термінологічним апаратом якої ми послуговуємось досі?

Десятьма роками раніше, ніж згаданий вище круглий стіл журналу «Філософська думка», у світі відбулась ще одна подія, значуща для світового Антикознавства, — міжнародна конференція «What is Presocratic philosophy?» (Laks—Louguet, 2002), ініційована відомим дослідником-антикознавцем Андре Лаксом. Питання, яке містить в собі назва конференції, акумулювало проблематичність уніфікації так званої «пресократичної» думки, до якої, на відміну від вітчизняної традиції, у світовій дослідницькій спільноті долучають ще постаті Гомера, Гесіода та інших античних літераторів. Але найцікавіше питання прозвучало на самій конференції: чи доречно називати мислителів ранньої Античності філософами і навіть казати, що саме з їхньої думки народжується Філософія з великої літери «Ф»? Це питання дало потужний поштовх у дослідженнях, а самі результати розвідок свідчать про ствердну відповідь на нього: так, європейська філософія має своє коріння ще до Сократа, Платона та Аристотеля. Ранні античні філософи та їхні здобутки вийшли з маргінесу (такому стану справ впродовж майже сторіччя завдячуємо дослідникам Античного спадку Макдональду Корнфорду (1874—1943) та Вальтеру Буркерту (1931—2015)), знов поставши в центрі найпотужніших розвідок щодо античної думки: це і «Oxford Handbook of Presocratic Philosophy» (2008) за редакцією Патриції Курд та Данієля Грегема; і

самостійне видання з перекладами Даніеля Грегема «The Texts of Early Greek Philosophy: The Complete Fragments and Selected Testimonies of the Major Presocratics» (2010); і повністю перероблене видання Ричарда МакКірагана «Philosophy Before Socrates. An Introduction with Texts and Commentary» (2011). 2018 рік означив, що цей інтерес до ранньої Античності не просто «сплеск» чергового тренду, а справді вагома тенденція в історико-філософських (і не тільки) дослідженнях, адже вийшла книга Андре Лакса «The Concept of Presocratic Philosophy: Its Origin, Development, and Significance» (Princeton University Press, 2018) та було перевидано працю Марії Міхаєли Сасі «The Beginnings of Philosophy in Greece» (2018), в якій дослідниця перемислила окреслену проблематику відповідно до останніх трендів.

Звісно, широке поле сучасних антикознавчих досліджень містить також і праці антиісторичного характеру, для яких характерно піддавати сумніву усталені «зразки» думки визнаних філософів. Так, «під роздачу» потрапляє Аристотель, свідчення якого про філософів давніших часів дійсно мають виражено суб'єктивний характер, та попри все лишаються одним з головних джерел нашого знання про них. Деякі дослідники підходять до межі в своїй недовірі до його свідчень, проте потрапляють в логічне коло, своїми висновками підносячи його авторитет ще вище. Зараз поясню: філософія у творах таких авторів, як Джео Лойд, Лора Марчано та Андреа Найтингем, оформлюється у творчості Платона та Аристотеля, які усвідомлювали, чим саме вони займаються (θεωρία), а їхні попередники — були лише мудрецами, «експертами широкого профілю», як сказали б у сучасному культурному полі, їхня діяльність не «дотягує» до статусу філософії. Ну а те, що цих мислителів вважав філософами Аристотель, — так він просто намагався підвести якомога міцніший фундамент під власні розвідки, імітуючи історичний поступ в цій сфері. Позиція, на мій погляд, не стільки провокативна, скільки суперечлива, але позаяк потребує фахового обговорення у вітчизняній спільноті та принаймні кількох публікацій на цю проблематику. Справа не лише в досить сумнівній опозиції «мудрець загального профілю» VS «вузькопрофесійний філософ», а в самому підході до огляду історії філософії: чи маємо ми право виносити оцінні судження щодо того, хто «більше філософ»? Якоюсь мірою маємо, аби не було таких курйозів, коли у наших вищих викладали на курсах з філософії «Алхіміка» Паоло Коельйо. Підхід на кшталт «всі попередні філософії були лише підступом до гегельянства/марксизму/ленінізму (підставити потрібне)» вже, сподіваюсь, набив оскому усім притомним історикам філософії. Та й насправду: сумнівно, що знайдеться багато дослідників, які доводитимуть, що дійсно велична постать Платона зросла в інтелектуальній пустелі з поодинокими оазисами думки, вплив яких на нього був достатньо мінімальний, щоб його не враховувати. Саме так звані «досократики» поставили питання про φύσις на рівні онтології, досліджуючи базові принципи мислення і буття на досить високому рівні абстракції. Саме нелюба досі вітчизняним філософам «софістика осмислює фундаментальні

питання зв'язку між людиною та дійсністю, з якою вона стикається, дійсністю, що має бути осмислена та поставлена під контроль розуму» [Бранкаччі, 2015: с.371]. Саме вони систематизували весь той матеріал, нагромаджений «досократиками» у дещо цілісне й придатне для освіти. Платон не є *deus ex machina* — він з'явився вже після а) нагромадження певного корпусу *θεωρία*, б) його категоризації та здійснив в) прояснення в термінах, яке й вивело *θεωρία* на той рівень абстракції, який досі в певному розумінні визначає фундамент культурного буття європейської людини.

Повертаючись до питання оцінки (менш)вартісності філософа на історичному тлі — воно лишається відкритим і потребує обговорення в найближчий час, бо без його прояснення будь-які плани перекладів праць, відбір авторів для перекладу, просто дослідницька праця в цій сфері будуть безсистемними.

Інше питання — питання генези: де той початок філософської творчості у Стародавній Греції, який визначив хід Європейської історії? Як це сталося? В чийй постаті це було акумульовано? Звісно, постать Фалеса як «батька філософії» є досить сумнівною за браком свідчень про нього та його вчення. Та й акумулювати «початок» філософії у творчості одного мислителя видається неприйнятним у контексті сучасного дискурсу, а найголовніше — це не є необхідним. Ідея Карла Ясперса про осьовий час мала б зробити нам принаймні щеплення від європоцентризму, хоча навіть зараз можна почути від українських інтелектуалів у публічному просторі, що філософія — це суто європейське явище. Поза тим, якщо «початок» філософії не мав географічного осередку, то чому ж його, навіть локально, належить приписувати одній постаті? Фалесу, Сократу, Платону — неважливо, сам цей суб'єктний підхід видається некоректним та застарілим. Сподіваюсь, це зауваження видасться комусь банальністю та констатацією і так зрозумілої тези, та я мушу це проговорити, адже саме цим підходом (зосередженим на тій чи тій постаті) керується свідомо чи несвідомо частина відомих мені дослідників чи викладачів Античності. Народження античної філософської думки *ab initio* цікаве саме в її різноманітті, в множинності течій та підходів, у плюралістичності висловлених ідей, адже саме тому майже кожному сучасну філософську тезу можна цілком коректно обґрунтувати за допомоги того чи того античного спадку. Античність — це не лише Платон та Аристотель, хоч би як кортіло вітчизняним дослідникам сконцентруватись виключно на цих постатях та їхньому доробку. І для напрацювання українського філософського тезауруса перекладу лише їхніх праць буде недостатньо...

На початку цієї статті я назвала лише кілька імен та праць, які мають стосунок до досить глобального «тренду» на дослідження ранніх античних філософів, насправді ж їх набагато більше. На превеликий жаль, на території Східної Європи цей тренд розповсюджується аж надто повільно: ще на початку 2011 року Андрій Лебедев (російський дослідник) озвучив свою досить категоричну позицію стосовно «досократиків», викликавши бурхливу дискусію, яка частково долинула і до нас (див: [Райхерт, 2012]). Загалом обговорення

звелось, на жаль, до диспуту щодо форми, але не змісту: а) стосовно самої назви «досократики» чи «ранні античні філософи»; б) трохи одіозного характеру викладу матеріалу самим паном Лебедєвим. Хотілося б сподіватися на більш розгорнуте обговорення в подальшому, чому має сприяти започаткована цього року міжнародна наукова конференція «Українські антикознавчі студії», яка 2021 року має пройти під егідою саме цієї проблематики.

Чомусь наостанок спадає на думку, що, мабуть, одним з найперших філософських термінів у Греції став λόγος, який так органічно прижився в українській мові, що деякі перекладачі відмовляються його перекладати в текстах античних авторів, мовляв, — читач і так прекрасно зрозуміє. Сподіваюсь, λόγος думки ранніх античних філософів так само легко зросте в дослідженнях та рецепціях вітчизняних філософів, й нарешті полишить маргінес та перейде у ширше поле українського культурного дискурсу.

ДЖЕРЕЛА

- Бранкаччі, А. (2015). Софісти. В: *Історія європейської цивілізації. Греція*. Харків: Фоліо.
- Панич, О. (2012). Стан і перспективи українського антикознавства. У: *Філософська думка*, 1, 5–25.
- Райхерт, К. (2012). «Досократівська філософія» Йогана Августа Ебергарда («Досократовская философия» Йоганна Августа Эберхарда). *Sententiae*, 26 (1), 110–120. <https://doi.org/10.22240/sent26.01.110>
- Curd, P., Graham, D.W. (Eds.) (2008). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. S.I.: Oxford University Press.
- Graham, D.W. (Ed., Tr.) (2010). *The Texts of Early Greek Philosophy: The Complete Fragments and Selected Testimonies of the Major Presocratics* (2 vols.). S.I.: Cambridge University Press.
- Laks, A. (2018). *The Concept of Presocratic Philosophy: Its Origin, Development, and Significance*. S.I.: Princeton University Press.
- McKirahan, R.D. (2011). *Philosophy Before Socrates. An Introduction with Texts and Commentary* (2nd ed.). S.I.: Hackett.
- Sassi, M.M. (2018). *The Beginnings of Philosophy in Greece*. S.I.: Princeton University Press.

Одержано 28.08.2020

REFERENCES

- Brancacci, A. (2015). Sophists. [In Ukrainian]. In: *History of European civilization. Greece*. Kharkiv: Folio. [=Бранкаччі 2015]
- Curd, P., Graham, D.W. (Eds.) (2008). *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*. S.I.: Oxford University Press.
- Graham, D.W. (Ed., Tr.) (2010). *The Texts of Early Greek Philosophy: The Complete Fragments and Selected Testimonies of the Major Presocratics* (2 vols.). S.I.: Cambridge University Press.
- Laks, A. (2018). *The Concept of Presocratic Philosophy: Its Origin, Development, and Significance*. S.I.: Princeton University Press.
- McKirahan, R.D. (2011). *Philosophy Before Socrates. An Introduction with Texts and Commentary* (2nd ed.). S.I.: Hackett.
- Panych, O. (2012). State and prospects of Ukrainian antiquity. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 5–25. [=Панич 2012]
- Rayhert, K. (2012). Johann Augustus Eberhard's "The Pre-Socratic philosophy". [In Russian]. *Sententiae*, 26 (1), 110–120. <https://doi.org/10.22240/sent26.01.110> [=Райхерт 2012]
- Sassi, M.M. (2018). *The Beginnings of Philosophy in Greece*. S.I.: Princeton University Press.

Received 28.08.2020

Xenija Zborovska, Candidate of Sciences in Philosophy,
Executive Secretary of the «Philosophical Thought» Journal,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
xenija.zborovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0949-3801>

EARLY ANCIENT PHILOSOPHERS: the beginning
of European philosophical thought on the margins

The article is devoted to the analysis of some trends in modern world antique studies and the re-actualization of issues that have methodological and ethical significance for researchers in this field. The essay is aimed not so much at building a broad argument for the "defense" of early ancient philosophers but at (re) actualizing those questions that should be answered by historians of philosophy, translators, and other researchers related to this field. The author is problematizing the place of the legacy of early ancient philosophers in the history of philosophy, as well as the ethics of "ranking" of more or less important philosophical doctrines. If we turn to the question of assessing (less) the value of the philosopher on the historical background, it remains open. It needs to be discussed soon because, without its clarification, there should not be systematic plans for translations and selection of authors for translation and research work in general. Simultaneously, the birth of ancient philosophical thought ab initio is interesting precisely in its diversity, in the assortment of currents and approaches, in the pluralism of expressed ideas, because that is why almost every modern philosophical thesis can be justified with the help of an ancient heritage. It is on such principles that specific steps can be outlined for building antique studies as a branch of Ukrainian science. Therefore, the author emphasizes the need for a professional discussion of a number of issues underlying historical and philosophical science, which could clarify both the ethical dimension of research and translations in the field of classical studies and the methodological orientation of these studies, and also influence the methodology of constructing a thesaurus, that is, the set of key philosophical terms in Ukrainian. Addressing the origins of European philosophical thought is an urgent need of the Ukrainian community of philosophers because, without this field of research, the academic field cannot be complete.

Keywords: *antique studies, early ancient philosophers, translator ethics.*